

BOERDERIJEN OIRSCHOT/DE BEERZEN

Het boerenbedrijf bepaalde nog niet zo lang geleden het aanzien van het Brabantse en ook Oirschotse landschap. De verschijningsvorm van de boerderij hing eeuwenlang af van de bedrijfsvoering, landbouw, veeteelt of gemengd bedrijf en in welke regio de boerderij stond. In de 20^e eeuw veranderde er veel voor de boeren door de mechanisatie en veranderende bedrijfsopvattingen.

Tussen 1950 en 1970 daalde het aantal boeren met een eigen bedrijf drastisch. De boeren moesten gaan produceren, rationaliseren en specialiseren. Ze moesten “superboeren” worden. Hun bedrijven werden industrieën met grote megastallen.

Elke historische boerderij is een monument, of het nu een 17^e, 18^e, 19^e of 20^e eeuwse betreft. Het zijn unieke monumenten die verbonden zijn met het landschap waarvan zij deel uitmaken of dat ze hebben helpen vormen.

De Oirschotse boerderijen zijn in 3 perioden te rangschikken:

- A. De historische boerderijen vóór c.a. 1910.
- B. De boerderijen en ontginningsboerderijen van ca 1910 tot 1940.
- C. De wederopbouwboerderijen van 1945 tot 1965.

A. De historische boerderijen vóór .c.a. 1910

De Oirschotse boer van vóór de Tweede Wereldoorlog was, evenals de meeste boeren in Brabant, een arme, nederige en gelovige mens. Het waren in het algemeen keuterboertjes met kleine verspreide kaveltjes. Er waren natuurlijk ook wel rijke boeren die vaak meerdere boerderijen bezaten maar zij hadden zelf geen bijzondere boerderij en woonden in het algemeen nabij of in het dorp.

Ondanks het feit dat elke boerderij uniek is, kan men in deze streek toch spreken van een algemene verschijningsvorm.

De oude historische boerderijen van de 18^e en 19^e eeuw waren lang- of kortgevelboerderijen, met een woongedeelte en een potstal (mestvaalt) en schuurgedeelte.

Het woongedeelte, meestal georiënteerd op het zuiden, en de stal zijn aan de lange zijgevel, meestal naar de straatzijde gericht. In de voorgevel was de voordeur van het woongedeelte met aan weerszijden een venster met roeden en kleine ruiten, vier, zes of negen ruiten, en blinden (luiken), een koeienstal deur met enkele stalramen, een grote schuurdeur en een of meerdere schuurramen. Het woongedeelte en de stal zijn meestal opgetrokken uit baksteen. Het schuurgedeelte kreeg vaak een voor Oirschot, karakteristieke houten beschieting met tochtkieren voor een betere droging van het stro en het hooi. Het zadeldak met wolfseinden was bedekt met stro. De rijkere boeren hadden riet met een dakvoet van een paar rijen pannen, (“onder de pannen zijn”) i.v.m. brandgevaar.

Het woongedeelte bestond in het algemeen uit:

- een herd met schouw en plattebuiskachel voor de warmte en het koken,
- een “goei kamer” met een bedsteewand voor de ouders,
- een slaapkamer met bedsteden,
- een kelder, met een pekalkuip, waarboven de opkamer met bedstee,
- een trap naar de zolder via de trap opkamer,
- een bijkeuken, de geut, met aanrecht en waterpomp.

In de koeienstal (vóór 1900 een potstal), stonden 4 tot 5 koeien.

Het privaat (de plee) was buiten bij het washok. Het washok had een fornuis (voor het wassen en het koken van aardappelen voor de varkens) en een bakoven.

Vanaf ca 1900 bevonden de plee en de bakoven zich meestal in of nabij de koeienstal, later achter het woongedeelte.

De schuur had een tasruimte en een dorsvloer (deel). De dorsvloer werd behalve voor het dorsen gebruikt voor opslag van de karren en verder materieel.

Een gedeelte van de schuur werd ook vaak gebruikt als varkensstal en paardenstal.

Boven de koeienstal was de hooizolder.

Het boerenerf.

Het boerenerf achter en ten dele aan de zijkant van de boerderij functioneerde als verlengstuk van het bedrijf van de boer. Daar lag de mestvaalt, daar stonden bijschuren voor varkens, paarden en kippen, de hooiberg en de korenmijt. Het erf voor de boerderij kon een siertuin zijn met meer of minder groen en sier en was het domein van de boerin. Aan de voorzijde van de boerderij stonden vaak, lindes, leilindes of populieren en had men de bloementuin.

Terzijde van de boerderij lag vaak de moestuin en stonden de bomen met appels, peren, pruimen en kersen bij elkaar in de zogeheten appelhof. De notenboom stond dicht achter de boerderij want die weerde de vliegen en muggen. Aan de andere kant, de stalzijde, van de boerderij vond je het kalverkampje en de paardenwei. Op het erf troffen de boer en boerin elkaar op zaterdagmiddag als het erf moest schoon worden opgeharkt (opscharen/griezelen).

B. De boerderijen en ontginningsboerderijen van ca 1910 tot 1940

Rond 1910 werden er in Oirschot verschillende boerderijen vernieuwd of er werden buiten het dorp nieuwe boerderijen gebouwd in ontginningsgebieden, met name aan de bestaande verbindingswegen naar Best, Boxtel, Spoorndonk, de Beerzen en Diessen zoals de Bestseweg, de Spoorndonkseweg, de Kampsesteeg, het Pandgat, de Nieuwe Dijk, de Oude Grintweg, de Beerseweg, de Voorteindseweg, de Voortse- en Achterste Heistraat, de Broekeindseweg en de Huygevoort.

Deze boerderijen waren in het algemeen langgevelboerderijen met een koeienstal, een paar varkenshokken en schuur maar de verschillen zaten voornamelijk in de wijze waarop de architect zijn boerderijen ontwierp.

In Oirschot en Spoorndonk was vooral Frans van Bommel de bouwer en ontwerper van boerderijen. De Oirschotse architecten uit die tijd, Jan Beks en Jac Priem hebben ook verschillende boerderijen vormgegeven maar hebben toch voornamelijk Wederopbouw boerderijen na de Tweede Wereldoorlog ontworpen. In de gemeente Middelbeers hebben Adrianus van Gestel (Kerkstraat 20, Voorteindseweg 3) en Jan van Hoof (Langereijt 29 en 33) verschillende boerderijen in de jaren 1910-1940 getekend.

Boerderijen van Frans van Bommel:

Langgevelboerderijen met een woongedeelte, en aan de voorzijde een koeien- en potstal en de schuur, achter de potstal of op de kop enkele varkenshokken en de paardenstal.

Het woongedeelte bestond uit een grote keuken met een goei kamer, een ouderslaapkamer en een opkamer waaronder een kelder. Achter het woongedeelte was een bijkeuken verbonden met stal en keuken, een bakhuis met oven en een w.c., waartussen vaak een open overdekte binnenplaats.

De gevels zijn meestal rustig en eenvoudig met donkerrode baksteen gemetseld in een kruisverband. Het woon-, stal- en schuurgedeelte is als een geheel vormgegeven. Het dak is met blauw gesmoorde pannen gedekt. De raamkozijnen met roeden zijn zesruits en hebben

schuiframen en luiken. De stalramen zijn van staal, half rond, met roedeverdeling, vaak met zeven, maar soms zelfs met dertien ruitjes.

Bijzonder van zijn hand zijn: Beerseweg 6, de Bollen 6, Broekstraat 21, Hedel 3, Kampsesteeg 15, Lubbersstraat 11, Notel 22, Oude Grintweg 54, Pallande 8, Pandgat 17 en Polsdonken 1

C. De wederopbouwboerderijen van 1945 tot 1965

In de oorlog zijn verschillende boerderijen verwoest en beschadigd zodat er na de oorlog verschillende nieuwe boerderijen moesten worden gebouwd of gerenoveerd. De boerderijen bestonden voornamelijk uit een woongedeelte met op de verdieping slaapkamers en een grote koeienstal met varkenshokken. De schuur was meestal een los vrijstaand gebouw.

In Oirschot waren het vooral de architecten Jan Beks en Jac Priem die deze nieuwe naoorlogse boerderijen ontwierpen. Na de dood van Jan Beks (1953) werd zijn werk voortgezet door zijn zoon Peter. Verder zijn de architecten Noud Heerkens uit Tilburg en Karel Olfers uit Best (Vestdijk 74), te noemen als architecten van wederopbouwboerderijen in Oirschot.

Boerderijen van Jan Beks

De boerderijen van Jan Beks zijn in het algemeen zeer bijzonder te noemen. Het woondeel kreeg een duidelijk gezicht en was architectonisch gescheiden van het stalschuurgedeelte. Het metselwerk was van rode baksteen en ook het dak was gedekt met rode pannen. De vensters waren met een kleine roedeverdeling en luiken. Bijzonder zijn o.a. Hemelrijken 1, Kosterstraat 2, Schansstraat 1, Eindhovensedijk 17, Slingerbos 37 en Spoordonkseweg 143.

Boerderijen van Jac Priem

De boerderijen van Jac Priem zijn divers. Eenvoudige boerderijen maar ook zeer bijzondere exemplaren o.a. Nieuwendijk 43 (ontginningsboerderij), Lazarusbocht 2, Bestseweg 3, Papenvoorden 11 en Heiakkerweg 1. Deze laatsten zijn kortgevelboerderijen met de voordeur aan de kopzijde. De achterbouw is verdeeld in 3 delen: een koeienstalgedeelte, in het midden het schuurgedeelte en aan de achterzijde de varkenshokken en paardenstal.

Boerderijen van Noud Heerkens

Architect Noud Heerkens ontwierp ook enkele boerderijen in Oirschot. Zeer bijzonder is de boerderij aan de Voorteindseweg 18, waarbij een duidelijke architectonische scheiding is in het ontwerp van het woongedeelte, het stal- en het schuurgedeelte. Bovendien is achter de boerderij nog een aparte varkensstal in dezelfde architectuur aangebouwd. Het schuurgedeelte wordt met een wolfseind beëindigd. Ook de boerderij Westelbeersedijk 5 is van zijn hand.

Boerderijen van Peter Beks

De boerderijen van Peter Beks zijn allen wederopbouwboerderijen en in principe eenvoudig van opzet. De schuur is niet meer opgenomen in de boerderij maar er los van gebouwd als een open schuur. Het woongedeelte en stalgedeelte, voor de koeien en varkens, is als een geheel vormgegeven. De entree van de woning zit op de hoek met de voordeur aan de voorgevel. Verder bevindt zich aan de voorzijde een groot woonkamerraam met zes roeden met op het dak 2 dakkapellen voor de slaapkamers op de verdieping. In het stalgedeelte zit een staldeur en zo'n 4 stuks houten stalramen en enkele kleinere betonnen raampjes van de varkenshokken. Het stalgedeelte is vaak beëindigd met een wolfseind. Een bijzondere fraaie boerderij van Peter Beks is Bestseweg 60.

Afwijkenden boerderijen

Bijzondere boerderijen met een afwijkende verschijningsvorm voor deze regio zijn: Eindhovenseweg 35, Heersdijk 2, Langereijt 16, Oude Bestseweg 5, St. Sebastiaanhoek 7, Spoordonkseweg 150 en 151 (Ned. Heidemij), Wintelresedijk 4 en Zwanenburg 1 (ingezwenkte klokgevel).

Restauraties

De laatste jaren zijn er in Oirschot veel boerderijen gesloopt, verbouwd en volledig gerestaureerd. Veel boerderijen hebben hierdoor hun oorspronkelijk karakter verloren. Enkele mooie gesloopte boerderijen waren o.a. Beerseweg 1, een langgevelboerderij (opgenomen in het MIP) uit 1913 en Moleneind 2, waar een nieuwbouwboerderij is gebouwd zonder (oorspronkelijk) karakter. Ook bij Notel 49 staat een nieuwe boerderij zonder karakter. Gelukkig zijn er ook verschillende boerderijen met zorg gerestaureerd. Vooral de restauratie-architecten Louis de Kok uit Oirschot en Fons Drijvers uit Oisterwijk hebben hier positief aan bijgedragen.

Zeer goed gerestaureerde boerderijen zijn:

- de Bollen 4
- Boterwijksestraat 3
- Montfortlaan 9
- Mousten 5
- Proosbroekweg 12
- Spoordonkseweg 135
- Spoordonkseweg 141